

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 3, Sayı: 9, Eylül 2017, s. 320-332

Arş. Gör. Zehra KAPLAN

Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı

Yeni Türk Edebiyatı, zehra.bali@hotmail.com

İLK EDEBÎ ROMAN *İNTİBAH*'TAKİ EBEDÎ ÇATIŞMA: KADIN PSİKOLOJİSİ, ANNEDEN KOPMA VE OĞLUN BİREYLEŞME MÜCADELESİ*

Özet

Namık Kemal'in *İntibah* adlı romanı Türk edebiyatında ilk edebî roman olma sıfatını taşır. Bu haklı ünüyle birlikte roman, dönemin sosyo-kültürel durumu, insan ilişkileri, yaşam pratikleri, aile düzeni gibi pek çok konuda bilgilendirici role sahiptir. Bu çalışma, odak noktasına aileyi, aile içindeki anne-baba-oğul ilişkisini ve oğulun bireyleşmesi meselesini almaktadır. 19. yüzyıl, Osmanlı için modernleşme hareketiyle birlikte kolektif yaşamdan bireyselliğe doğru geçişin de anahtarıdır. Çünkü bu dönemde pozitivism özellikle edebiyat aracılığıyla benimsenir. *İntibah*, babanın kaybıyla doğan otorite boşluğunda kendini var edemeyen oğul Ali Bey'in hikâyesini konu eder. Babanın oğlu üzerinde hayattayken kurduğu otorite kadar ölümü ve yokluğu da oğulun bireyleş(eme)me yolculuğunun belirleyicidir. Romanın ilk sayfalarında babanın ölüm haberi verilmesine karşın roman boyunca baskın rolü devam eder. Diğer taraftan anne Fatma Hanım'ın oğlunun yaşamına dair yaptığı her hamle, Ali Bey'in hayatında yıkıma yol açar. Babanın sahip olduğu otoritenin onun kaybı sonrasında anneye verilmeyişi ise dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl Türk Romanı, *İntibah*, Baba Kaybı, Anne-Oğul Çatışması, Bireyleşme

---

*Alanya Alaattin Keykubad Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulmuştur.

THE ETERNAL CONFLICT IN THE FIRST LITERARY NOVEL *İNTİBAH*:
WOMEN PSYCHOLOGY, SEPERATION FROM MOTHER AND STRUGGLE
TO BE INDIVIDUAL OF SON

Abstract

Namık Kemal's novel, named *İntibah*, is known the first literary novel in Turkish literature. The novel, along with this well-known reputation has an informative role in many subjects such as the socio-cultural situation of the time, human relations, life practices, family order. This study focuses on the family, the parent-son relationship in the family and the individualization of the son. The 19th century is also the key to the transition from collective life to individuality with the modernization movement for the Ottomans. Because in this period positivism is adopted especially through literature. *İntibah* refers to the story of son Ali Bey, who can not make himself in the absence of authority born of his father's loss. The death and the absence of the father as well as the authority he has established in his life are the determinants of his son's journey to the individual. Despite the fact that the father was reported dead on the first pages of the novel, the dominant role of father continues throughout the novel. On the other hand, every move that mother Fatma Hanım makes about her son leads to the destruction of Ali Bey's life. It is noteworthy that the authority that the father has is not given to your mother after his loss.

Keywords: 19th Century Turkish Novel, *İntibah*, Loss of Father, Mother-Son Conflict, Individualization

Giriş

19. yüzyıl modernleşme hareketleriyle birlikte pek çok yenilikle karşı karşıya kalan Osmanlı insanının edebiyattaki yansımaları, Yeni Türk Edebiyatının ilk roman örneklerinde belirgin şekilde kendini gösterir. Eskiyle yeni arasında kalmışlığın her anlamda göze çarptığı bu dönemde, eskinin yerine yeniyi getirmeye yönelik tartışmalar aile üzerinden sürdürülür.

Bu noktada dönemin öne çıkan edebî ürünlerinin aileyi temele almış olması olağan bir harekettir. "Yüzyılın ortasında özellikle de aile hayatına ilişkin birtakım boyutlar taşıyan erken dönem romanları ve onların yazarları, bu geçiş dönemi insanların, ama daha çok erkeklerinin sorunlarını tartışmıştır. Bizzat erkek yazarların yarattığı erkek kimlikler, *İntibah*'ın Ali Bey'i, Felatun Beyle Rakım Efendi'nin Felatun ve Rakım'ı, *Araba Sevdası*'nın Bihruz'u ve diğer benzerleri, birer kâğıt karakter olarak yazarlarının deneyimlerini yüklediler. Onlar babaları olmadığı için, başka bir deyişle geçmişi inkâr ettikleri, fakat yerine koyacakları bir dünyayı da henüz kuramadıkları için başarısız olmuş bir dönemin insanlarını kurgusal bir dünyanın içinden yansıtıyorlardı."¹ Bu çerçevede Türkçe'de yazılmış ilk

¹ Hülya Argunşah, "İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi", *Kadın ve Edebiyat- Babasının Kızı Olmak*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 42-43.

edebî roman olarak kabul edilen *İntibah*'ta yer alan şahıslar, Osmanlı toplumunun ve yaşadığı yenileşme sürecinin birer izdüşümü olarak okunabilir. Kaplan'ın tespitiyle de; "*Eski Türk Edebiyatına karşı yeni bir edebiyat kurulurken girilen önemli denemelerden biri olan İntibah romanında hayat maceraları anlatılan şahıslar, bir masal veya efsane kahramanı değil, günlük hayatta benzerlerine rastlanabilecek kimselerdir.*"² Artık, efsanevi kişiliklerin yerini kanlı canlı Osmanlı insanı ve yaşıntısı almıştır.

Tarihsel devinim içinde doğa koşulları, insanın yaşam biçimini etkilediği gibi yaşam algısını da şekillendirir. "*Türk topluluklarının tarihsel serüveninde, Asya'nın içlerinden Avrupa'nın içlerine uzanan yol öyküsü, zorunlu bir gitmek-kalmak gerilimini ve yolculuğun tehlikelerine karşı hayata tutunabilmek için birbirine tutunma gereksinimini taşır. Bu çerçevede gelişen yaşam biçiminin eksenini bireysellik (individualizm) değil, ortaklık (kolektivizm) olmuştur.*"³ Kolektif bir yapıya sahip olan ve camiacı normların hüküm sürdüğü Osmanlı'da Batı'nın örnek alınmasıyla birlikte yeni birtakım fikirler doğmaya başlar. Bu fikirlerden belki de en önemlisi modernleşmenin bireyi öncelemesi ve kolektifliğin yerini birey iradesinin almasına yönelik girişimlerdir. Bu girişimlerin kaynağında Osmanlı'nın gerileme ve çözülmeye çare olarak benimsediği pozitivism hareketi yer alır.

Pozitivism, Osmanlı'ya bilhassa edebiyat yoluyla girer. "*Edebiyat akımlarının, fen bilimlerinin, Fransızca eğitim-öğretim uygulayan okulların, Avrupa'ya eğitim yapmaya gönderilen ya da giden kimi öğrencilerin, eğitim kurumlarına gelen yabancı uzmanların ve kimi derneklerin ve çeviri faaliyetlerinin etkisi sonucunda Osmanlı'da doğan pozitivism hareketi*"⁴ temeline deneye ve gözleme dayalı olanı, somut ve pragmatik yarar sağlayanı alır ve her şeyin merkezine bilim ve fenni koymayı ilke edinir. Söz konusu ilkelerin toplum hayatına yansması; insanın kendini tanıma ve anlamlandırması, bireyin kendini gerçekleştirmesi ve birey olarak özgürleşmesi fikirlerine kaynaklık etmiştir. Bir anlamda toplumun temeline bilim ve fen yerleştirilerek, somut insan, özgür birey düşünceleri filizlenmiştir. Artık insan algısı; kul zihniyetinden bireye dönüşmeye başlamıştır.

19. yüzyıl, Osmanlı için modernleşme hareketiyle birlikte kolektif yaşamdan bireyselliğe doğru geçişin de anahtarıdır. 1876 yılında yayınladığı *İntibah* romanı ile Batılı roman anlayışının bir örneğini vermiş olan Namık Kemal, yarattığı Ali Bey'in şahsında bir Osmanlı çocuğunun bireyleş(eme)meye mücadelesini konu etmiş görünür. Osmanlı toplumunda egemen norm olan baba figürünü romanının başlangıcında ortadan kaldıran yazar, oğul Ali Bey'i baba iradesinin denetiminden, bir başka ifadeyle camiacı normlardan kurtararak bireyleşme yolundaki hikâyesini anlatır. Önce baba otoritesi altında edilgenliğe mahkûm olan oğul, babanın ölümü sonrasında doğan özgürlük ortamında bireysellik arayışında başarılı olamaz. Babanın otoritesini anne devralmak ister. İlk etapta Ali Bey buna müsaade etmez, ancak Mehpeyker'den aldığı

² Mehmet Kaplan, "*İntibah Romanı Hakkında Birkaç Söz*", *İntibah (Ali Bey'in Sergüzeşti)*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 5-8.

³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, "*Autonomy and Relatedness in Cultural Context Implications for Self and Family*", *Journal of Cross-Cultural Psychology*, ss. 403-22, akt. M. Bilgin Saydam, *Deli Dumrul'un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 237.

⁴ İsmail Engin, "*1860-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'ndeki Pozitivist ve Materyalist Akımlarda Kültürel Değişme Olgusu*", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Ankara, 1992, s. 183. (ss. 179-191).

darbe sonrasında anneye, çocukluğuna sığınma ihtiyacı hisseder. Anne Fatma Hanım'ın isminin ilk kez bu olay sonrasında, 17. bölümde zikredilmiş olması bu noktada manidardır.

Yirmi bir yaşına kadar babanın rol modeliği ve denetimiyle yetişen oğul, onun kaybıyla birlikte doldurulması çok zor olan büyük bir boşluğa düşer. Çünkü baskın karakter ve gücün temsili olan baba, Ali Bey'in hayatının her kademesinde önemli rol ve sorumluluk sahibidir. Oğlun yaşamının belirleyenisidir. Anne, babadan kalan bu boşluğu doldurmak ve baba işlevi göstermek istese de başarılı olamaz. Çünkü kendisi de kocasının terbiyesinde yetişmiş ve ancak onun denetimi altında bir varlık gösterebilmiştir. Baskın güç olan babanın kaybı sonrasında yeni düzeninin yeni insanını yaratma görevinin eğitimsiz ve gelenekselin temsili anneye verilmediği görülür.

Babanın Kaybı

*İntibah'*ta baba figürünün daha ilk sayfalarda ölümünün haber verilmiş ve isminin dahi zikredilmemiş olmasına karşın, romanın başlangıcından sonuna kadar önemli bir rolü vardır. Babanın yokluğu, Ali Bey'in bireyleşme yolculuğunun temel belirleyeni olarak karşımıza çıkar. Büyük oranda anne-oğul ilişkisi üzerinden ilerleyen romanda, babanın roman içindeki baskın rolünün sürekli hissedilmesi, yazarın çizdiği otoriter, bilgili, hükmedici ve kollayıcı baba modeliyle alakalıdır. "Romanlarında erkeklerin babası olmayı seçen Namuk Kemal, Ali Bey'in babasının üzerinden baskın karakterli, mutlak iradeyi temsil kabiliyeti taşıyan, bu özellikleriyle de oğlunu edilgenleştiren güçlü bir babanın varlığını sezdirir."⁵ Bu baba figürü, ataerkil kodlamalara uygun şekilde hem oğlu hem eşi üzerinde belirleyici, yol gösterici diğer taraftan da edilgen duruma getirici bir güce sahiptir.

Zengin bir ailenin çocuğu olan Ali Bey, anne ve bilhassa da babasının yoğun ilgisiyle yetiştirilir. Evlat kadrini gerçekten bilenlerden diye tasvir edilen babasının Ali Bey'in üzerindeki etkisi büyüktür. Babası, Ali Bey'in eğitimine maarifçe en ileri yerlerin seçkinleri kadar itina göstermiş, çocuk yaşta birkaç dil bilmesi ve edebiyatçılar arasında kültürlü genç neslin en kabiliyetlilerinden biri olması için çaba sarf etmiştir.

Ali Bey'in babasının romanda bu şekilde çizilmesi, Ali Bey'i kültür düzenine taşıma rolünün anneye değil de babaya verilmesiyle bağlantılıdır. Romanda Ali Bey'in hayatında anneden ziyade babanın belirleyici rolü, 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda çocuk yetiştirme görevinin annelerin eğitimsizliği nedeniyle babaya verilmesinin bir sonucu gibi görünür. Aynı zamanda bu durum, doğa-kültür karşıtlığına dayandırılarak kültürün erkekle, aile bazında ise babayla eş tutulmasıyla ilgilidir.

Freud, geliştirdiği Oidipus kompleksi ile kız ve erkek çocuğun anne ve babayla özdeşleşme/ayırışma yoluyla nasıl benlik kazandığını açıklar. Bir başka açıklamayla; Oidipus kuramıyla "nesillerle cinsiyetler arasındaki karmaşık ilişkileri ensest tabusu çevresinde düzenler."⁶ Freud, bir çocuğun benliğini kazanması için anneye olan füzyonel ilişkiden çıkması yani ruhsal olarak

⁵ Bkz, Hülya Argunşah, "İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi", *Kadın ve Edebiyat- Babasının Kızı Olmak*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 48-49.

doğması gerektiğini söyler. Babanın buradaki işlevi anne ve bebek arasına girerek ruhsal doğumun gerçekleşmesini sağlamaktır.⁷ Romanda Ali Bey'in hayatında babanın daha öne çıkarılan annenin geri plânda kaldığı görülür. Bu durum, oğlun ruhsal doğumu ve üst beninin gelişmesi için anne-oğul ilişkisine üçüncü kişi olarak babanın dâhil olduğunun bir göstergesidir. Nitekim romanda baba-oğul arasındaki bağın ve paylaşımın anneye nazaran daha güçlü çizildiği görülür.

Oğlunun kendini kültürel olarak var edebilmesi için uğraşan bu baba, Lacan'ın söz ettiği "İnsanlaştırıcı Kastrasyon" ve "Simgesel Düzen" in bir temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Oidipus kompleksi kuramını Lacan, bazı noktalarda ondan farklılaşarak yeniden yorumlar. Lacan'a göre; "Oidipus, yani Babanın Yasası, insanın kültürel bir varlık olarak kurulması için zorunludur. Çünkü Babanın Yasası, insanın kültürel bir özne olarak kurulmasını sağlayarak, içsel olanla dışsalı, sübjektifle objektifi, kendi ile ötekileri ayırt etmesine imkân veren simgesel düzene girmesini sağlamakta, onu annesiyle dolaylımsız haz durumunu arayıştan çıkararak toplumsal bir üye hâline dönüştürmektedir (insanlaştırıcı kastrasyon). Simgesel düzenin temel simgesi Babanın Adı (Nom-du-Pere), anne-çocuk dolaylımsızlığına son verir ve kendi yasasını kurar."⁸ Ali Bey'in babası, oğlun anneye olan haz döneminden çıkması ve toplumsallaşması Lacan'ın terimiyle simgesel düzene geçmesi için gerekli olan kişidir. Nitekim, oğlunu bilhassa kültürel yönden donatmaya ve toplum içine ona bir yer hazırlamaya çalışarak, oğlun kimlik kazanma sürecinde onun üst beninin temellerini atarak görevini yerine getirir.

Simgesel düzen, kişinin toplumsal özdeşleşme ve kimlik oluşumunu, kültür düzenine geçişi ifade eder. Bu düzene geçmek, biyolojik kaynaklı haz ve dürtülerden uzaklaşmakla mümkündür. Biyolojik kaynaklı hazlar ise anneye olan bütüncül ve dolaylımsız ilişkiye gönderme yapar. Nirvana'ya ulaşmak için anneye özdeşleşme, anne için her şey olma ve anne ile bütünleşme arzusu imgeseli yani hazzı ifade eder. Anneye yaşanan hazzın tam karşısında babanın bir metafora dönüştüğü toplumsallaşma/simgesel düzen yer alır. Ali Bey, babası sayesinde hazdan simgesel düzene geçecekken yol göstericisini kaybeder. Babasının ölümü, Ali Bey'in hayatında doldurulamayacak bir boşluk açılmasına neden olur. Romanda babasının Ali Bey'deki mühim yeri şu şekilde tasvir edilir:

"Babası hayat sebebi olduğu için nazarında hayattan daha kutsal olduktan başka, her hususta mürebbisi, danışmanı, sırdaşı, ayrılmaz arkadaşı olduğundan, gönlünde ne kadar sevmeye kabiliyeti varsa hepsini ona hasretmişti. Öyle hiç hatırında yokken, ruh ve irfanının nesi var nesi yoksa hepsi olan aziz bir varlığı bir daha ele geçmeyecek tarzda birdenbire kaybedince, hayatının lezzetini de beraber kaybetti."⁹

⁶ Sigmund Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*, çev. Ali Babaoğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 15.

⁷ Bkz, Nilüfer Erdem, "Freud'un Kuramında Baba İşlevi", *Baba İşlevi*, der. M. Işıl Ertüzün, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 18.

⁸Bkz, Saffet Murat Tura, *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*, Kanat Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 197-204.

⁹ Namık Kemal, *İntibah (Ali Bey'in Sergüzeşti)*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 17.

Ali Bey'in "mürebî-i efkâr" olan babası hayattayken onun hayatındaki her şeyi hazırlayan, ona kılavuzluk eden, en yakın erkek özdeşim figürü olarak onu sosyo-kültürel ortama taşıyan tamamlayıcı ve bütünleyici kişidir. Ali Bey, babasının kaybıyla haz evresinden simgesel geçiş yani toplumda bir kimlik olarak var olma sürecinde rol modelsiz kalır. "Babayla simgesel düzeydeki özdeşleşmelerle ve onun işlevlerinin üstbenliğe aktarılmasıyla baba yasası olan toplumsal yasayla ruhsal bakımdan senkronize olacakken"¹⁰ Ali Bey'in babasını kaybetmesi, haz ve simgesel düzen ayırımında arafta kalmasına, birey kimliğini kazanamamasına neden olur. "Babanın varlığının devamlılığı ve doğrudan ulaşılabilirliği, Mahler'in tanımladığı ayrışma-bireyleşme sürecinin sağlıklı çözümüne olanak verir."¹¹ Ali Bey'in babasız kalması, özdeşleşme ve kimlik kazanma süreçlerini kesintiye uğratarak bir ortada kalmışlık yaratır.

Simgesel düzende toplum yasası, aile içinde ise büyük bir otorite olarak görülebilecek olan babanın ölümü aslında oğula geniş bir özgürlük alanı açar. Çünkü varlığı sadece sezdirilmiş olmasına karşın, babasının Ali Bey'in hayatında büyük bir yer kapladığı görülür. Otoritesi, bilgisi, saygınlığı, mutlak gücüyle oğlunun üzerinde üstün bir güç olan baba imgesi ortadan kalktığında geriye "hayata hazırlanmamış, yalnız kaldığında hayatını sürdürebilmek için gerekli yetenekler kazandırılmamış, yanlış yetiştirilmiş"¹² bir çocuk olarak Ali Bey kalır. Ancak Parla'nın da dikkat çektiği üzere, Ali Bey için babasızlık büyüme süresinde özgürleştirici değil, yoksullaştırıcı bir etken olarak kendini gösterir.¹³ Babanın ölümü ve yokluğu bile onun hayattayken oğlunu edilgenleştiren otoritesinin daha üstünde bir belirleyici olur.

Kadın Psikolojisi, Anneden Kopma ve Oğlun Bireyleşme Mücadelesi

Baba otoritesinin ortadan kalkması sonrasında ortaya çıkan özgürlük ortamını, yoksunluğa ve melankolik ruh hâline dönüştüren Ali Bey'in hayatına bu kez annenin yön verme çabaları öne çıkar. Romanda kocasının eğitimi altında yetiştiği bilhassa vurgulanan anne, oğlun hayatında babanın bu derece öne çıkmasına zemin hazırlayan kişinin ta kendisidir. "Her ne kadar Üst Ben'in oluşumunda Babanın Yasası temel rolü oynuyorsa da, bu simgesel yasayı çocuğa kabul ettiren, babaya gönderimde bulunan annedir. O hâlde Üst Ben, ancak annenin babayı naklettiği ölçüde 'Baba Üst Ben'i olabilir."¹⁴ Buradan hareketle, Ali Bey'in kimlik kazanma sürecinde babanın belirleyiciliğinin ağırlıkta olması, annenin de babanın yasasını kabul etmesine ve oğlunun bu yasayı benimsemesi için babaya gönderimde bulunmasına bağlıdır. Söz konusu bu durum, ataerkil bir yapılanma gösteren Osmanlı aile düzenine de uygunluk gösterir.

Babanın ölümü sonrasında annenin bu gönderimi geriye çekmeye ve babaya dair olan otorite ve yönlendiriciliğe sahip çıkmaya çalıştığı görülür. Kocasının ölümünün oğlunda yarat-

¹⁰ Nilüfer Erdem, "Freud'un Kuramında Baba İşlevi", *Baba İşlevi*, der. M. Işıl Ertüzün, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 17.

¹¹ M. Bilgin Saydam, *Deli Dumrul'un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 100.

¹² Hülya Argunşah, "İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi", *Kadın ve Edebiyat- Babasının Kızı Olmak*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 48-49.

¹³ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 86.

¹⁴ Saffet Murat Tura, *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*, Kanat Yayınları, İstanbul, 2016, s. 86.

tığı boşluğu doldurmaya çalışan, oğluna hem anne hem de baba olmak isteyen bu kadında “Kendine ilişkin kaygılar yerini unutmaya bırakır ve ‘her şeyi istiyorum’ şiarı ‘ona her şeyi sunmalıyım’a dönüşür.”¹⁵ Oldukça müşfik çizilen bu annenin oğlu için duyduğu kaygı ve babanın boşluğunu doldurma uğraşı onun sapkın bir anne modeline dönüşmesine yol açar. Welldon, “sapkınlığın erkekte dışarıdaki nesneye yönelikken kadında ya kendi bedenine ya da kendisinin bir parçası yarattığı olarak gördüğü bebeğe karşı”¹⁶ olduğunu söylemektedir. Ali Bey merkezli bir yaşama kendini adayın annenin verdiği tepkiler, annesel delilik ile de tabir olunabilir. Annesel delilikte, bebek annenin biricik aşk nesnesidir. Bebeğin en küçük kıpırtısını, tedirginliğini anne hemen algılayabilir. Annesel delilik, annenin bebeğin duygusal hâllerine aşırı duyarlı olması hâlidir.¹⁷

Ali Bey’in annesinin oğluna karşı abartılı hassasiyeti, onun yaptığı hataları önce görmezden gelmesini, sonrasında kabullenmesini beraberinde getirir. Anne, oğlu eve ilk kez geç geldiğinde onun için kaygılanmasına rağmen, bir sorgulamaya gitmeden her şey olağanmış gibi bir sevgi gösterisiyle oğlunu karşılar. Ali Bey, annesine kalemde işlerin çok olduğunu ve vapura yetişemediği yalanını söyler. Daha sonra işin doğrusunu bir türlü söyleyemeyen Ali Bey, annesinin onu mükâfatlandırır gibi geç gelmesine ve hatta gece dışarıda kalmasına izin vermesi karşısında kendini denetleyecek bir otoritenin olmadığını görerek yanlış davranışlarını daha da içselleştirip olağan gibi görmeye başlar. Oğlunun baba eksikliği hissedeceği kaygısıyla müsamahalı davranan anne, oğlun yanlış kararlar almasına ve yanlış davranışlar sergilemesine neden olur.

Kültürün yasasına babayla girilir. Babası sayesinde simge düzenine giren Ali Bey, kültürü, yasa ve yasakları, toplumsal ve ahlaki kuralları yine onun aracılığıyla öğrenmektedir. Romanda geçen bir kesitte gerçeği söyleyip söylememe konusunda baba, toplumsal ve ahlaki olanın sözcülüğünü yaparak oğlunu şöyle uyarır:

“Halka söylemekten utanacağın bir işi yapmaktan nasıl utanmazsın? Sen herkesten alçak mısın ki, yaptığın bir işi ötekinin berikinin bilmesinden utanmak lazım gelsin de yalnız senin bilmekliğinden utanmak lazım gelmesin... Sevdiğini üzmemek için doğruyu saklama! Zira bir vakit gelir ki, sevdiğin o sakladığını haber alır da korktuğundan çok üzülür.”¹⁸

Oğlun toplumsallaşma sürecinin ana figürü olan babanın kaybı sonrasında tekrar ilksel olan anneye karşı karşıya kalan Ali Bey, bu simgesel düzende annesiyle birlikte hareket edemez. Çünkü babanın mantığa dayalı otoritesinin yerini annenin duygusal otoritesi alamaz. Argunşah’ın tespitiyle, “baskın karakterli babanın bıraktığı boşluğu, anne aşırı şefkatiyle doldurmaya çalışır. Ancak kendisi de kocasının terbiyesinde olan bu kadının yeterli eğitimde olmayışı, oğlunun art

¹⁵ Elizabeth Badinter, *Kadınlık mı Annelik mi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 21.

¹⁶ Estela V. Welldon, *Anne: Melek mi, Yosma mı? Anneliğin İdealleştirilmesi ve Alçaltılması*, çev. Semra Kunt ve Can Kurultay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 22.

¹⁷ Elda Abrevaya, “Annesel ve Kadınsı Narsisizm”, *Psikanaliz Buluşmaları 7 Narsisizm Sayısı*, haz. Ferhan Özenen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2013, s. 125. (ss. 121-128).

¹⁸ Namık Kemal, *İntibah (Ali Bey’in Sergüzeştî)*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 24.

arda hata yapmasına, başka bir deyişle yetimliğini sürekli hatırlamasına yol açar.”¹⁹ Babasının otoritesi ve yol göstericiliği sayesinde yanlışa ve iptilaya düşmekten korunan Ali Bey, onun yokluğunda annesinden aynı doğru otorite ve yönlendiriciliği göremez. Bu durum, onun iptila tabiatının kötü anlamda dışarı vurmasına ve yaptığı her hatada babanın yol göstericiliğine muhtaçlığını hatırlamasına neden olur.

Kocasının ölümü sonrasında oğlunun yalnızlığa meylettiğini gören anne, onu bu melankoliden uzaklaştırmak için Çamlıca gezilerine yönlendirir. Sosyal hayatın canlılığıyla bilinen Çamlıca'ya, yani açık alana çıkışı Ali Bey'i baba rol modelliğinin yokluğunda dış etkilere açık hâle getirir. Diğer taraftan babasının kaybı nedeniyle simgesele geçişi yarıda kesilmiş olan Ali Bey, hazda takılı kalmıştır. Ancak bir kez anne ile dolayumsuz hazzın yasak olduğunu da tecrübe etmiştir. Haz ilkesi tatmin edilmek ister. Bu hazzı anneye tekrar dönerek tatmin edemeyeceğini gören Ali Bey, bu kez cinselliğin (aşk/şehvet) tuzağına takılır. Ali Bey'in kendi eril kimliğini oluşturmasının önüne dişil bir tehdit olarak Mehpeyker karakteri konur.

Oidipus kompleksi çerçevesinde bakıldığında; ensest yasağını babasının sayesinde öğrenmiş olan Ali Bey, annesine karşı olan sevgisini bir başka kadına yöneltmesi gerektiğinin bilincindedir. Normal bir erkek olması doğru cinsel objeyi seçmesine bağlıdır. “Kadın, erkeğin eril kimliğini oluşturabilmesi önünde bir engel ve tehdittir; ondan kurtulunması ve denetim altında tutulması gerekmektedir. Ancak aynı zamanda olmazsa olmaz bir gereksinimdir; bu nedenle bağlantının/ilişkinin de erili olduğu ve beslendiği kaynaktan yoksun bırakmayacak tarzda korunması şarttır.”²⁰ Oysa Ali Bey, eril özdeşim nesnesi olan babasını kaybettikten sonra Mehpeyker ile karşılaşır. Karaca'nın değerlendirmesiyle; “Çamlıca'da Mehpeyker'le karşılaşan Ali Bey için artık hayat geri dönülmez bir yola girmiştir. Babasızlığından doğan otorite boşluğunda erilleşememiş oğul kendisini bir fahişenin ellerine teslim edecektir.”²¹ Oğlu için iyi bir şeyler yapma isteğiyle hareket etmesine karşın, Ali Bey'in Mehpeyker'le karşılaşması ve sonrasında yaşadığı yıkımlar annenin bu yönlendirmesinin sonuçlarıdır.

Erken dönem romanlarında oğullar bireyliğini ilân edebilmek için anneden uzaklaşma, anneyi reddetme yolunda davranışlar sergilerler. “Anne ile çocuk arasında başlangıçta mevcut olan biyolojik nitelikli simbiyosisin psikolojik olarak süreklilik kazanması riski, erkeklik açısından ölümcül bir tehdittir. Çünkü annesiyle kurduğu bağ, bir erkeğin hiçbir zaman 'erkek gibi' hissetmesine imkân veremeyecektir. Bu durumda erkek olmak, anneye bağlı, dolayısıyla da yumuşak ve müşfik varlığı, anneden sertlik, şiddet ve acıyla koparmakla sağlanabilir ancak. Anneden ve anne ile bağın temelinde oluşmuş benlikten kopma/koparıma yolunda bir dizi işlemden geçmek, erkek olmak için kaçınılmazdır.”²² Ali Bey'in babasını kaybettikten sonra annesinin babanın işlevini de üstlenmesine izin vermesi, onun bir

¹⁹ Bkz, Hülya Argunşah, “İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi”, *Kadın ve Edebiyat- Babasının Kızı Olmak*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 49.

²⁰ M. Bilgin Saydam, *Deli Dumrul'un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 105.

²¹ Şahika Karaca, “İlk Dönem Türk Romanlarında Anne Kimliği”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 33, Kasım-Aralık 2012, s. 3.

²² Hande Ögüt, “Erkek Olmak Büyük İmkânsızlık”, *Psikeart Erkeklik Özel Sayısı*, Mart-Nisan 2017, Sayı: 50, s. 73.

anlamda birey olarak var olma çabası olarak yorumlanabilir. Anne ile çocuğun imgesel dönemde kurmuş oldukları narsistik ikilinin yerini toplumsal öznelere bırakabilmeleri için, simgesel döneme girişi sağlayan üçüncü unsur olarak baba işin içine girmiştir. Bu baba, öncelikle Ali Bey'in genetik babası, daha sonra onun da üstünde yasayı, düzeni ve otoriteyi temsil eden simgesel babadır. Bu simgesel baba, çocuğun anneye fiziksel birlikteliğinin olanaksızlığını gösterir. Bunun yanı sıra babanın yokluğu durumunda çocuğun hayal dünyasını devreye sokarak yok olanın yerine, yaşamın gerçekliğinde olabilecek olandan çok daha güçlüsünü ve acımasızını yaratır. Simgesel baba kurgulanır ve bu kurgu yoluyla birinci bastırma gerçekleşerek anne ile bütünleşme arzusu bastırılır.²³ Bu noktada Ali Bey, annesel olana tekrar dönmek yerine, toplumda kendi benliğiyle birey olarak var olmayı dener. Çünkü *"Ataerki toplumlarda özne olabilmek için anne bedenini reddetmek gerekir."*²⁴ Ancak Ali Bey, annesel olana dönmeyi reddettiği noktada şehvete yenik düşerek lezaiz-i süfliye²⁵ için yaptığı tercih sonucu felâkete sürüklenir.

Oğlun annesinden uzaklaşarak Mehpeyker'e bağlanması, annede narsistik bir zedelenmeye yol açar. Çünkü anne için oğul Ali Bey kendilik nesnesidir ve oğlunu kendince yönetmek ister. *"Ataerki ailede kadının yaşlılıktaki tek güvencesi, oğlu ya da oğulları; kurabildiği tek egemenlik ise genç kadınlar, özellikle de gelinler üzerindeki egemenliktir. Oğullar egemenlik elde etmede kritik oldukları için, onların ömür boyu anneye sadakatini sağlamak da aynı derecede kritiktir."*²⁶ Bu çerçevede, anne oğlu için hem geleneksel kadından beklenen her özelliğe sahip hem de kendisinin de yönetebileceği bir gelin ister ve Dilaşup'u oğluna gelin adayını seçer.

*"Ev bark sahibi olacak zamanın geldi. Şimdi sana bir kibar kıızı bulsam almadan göremeyeceksin, aldıktan sonra şayet hoşlanmazsan ömrün oldukça azap içinde kalırsın, bu bir... Evde iki hanım peyda olur, biz birbirimizle geçinemezsek yine sen rahatsız olursun, bu iki... Ama bu cariyendir, beğenirsen koynuna alacaksın, istediğin gibi terbiye edeceksin."*²⁷

Oğlunun evliliği için eş adayını kendisi belirleyen anne, seçeceği gelinin geçinebileceği ve terbiye edebileceği bir kız olmasını ister. Kocasının ölümünden sonra, gelecek plânlarını oğlu üzerinden yaşatan bu anne için oğlu, bir arzu nesnesi olmakla birlikte arzularının gerçekleşmesi için de gereklidir. Annenin oğluna dair beslediği ikbal ve istikbal hırsı vardır. Bu hırs, annenin oğlunu kontrol altında tutma duygularına sebep olur. Ali Bey, dairesinin işlerine düzenli gidip maaş, itibar, rütbe ve haysiyetler ayağının altına gelmeye ve yükselmeye başladığında bu durumu gören annesi, âdeta eşinin yeniden canlandığını hisseder, kocasının başarısını oğlunda

²³ Bkz, Mutluhan İzmir, *Öznenin Diyalektiği Hegel, Sartre ve Lacan*, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 241.

²⁴ Hülya Durudoğan, "Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın", *Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar*, der. Zeynep Direk, Cogito- 156, YKY, İstanbul, 2009, s. 66.

²⁵ Bu adlandırma için bkz, Jale Parla, *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 75.

²⁶ Fatmagül Bertay, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın-Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 162.

²⁷Namık Kemal, *İntibah (Ali Bey'in Sergüzeşti)*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 78-79.

görmeyi arzular. Oysa “İnsan yaşamı bir telâfîler ve ikameler sürecidir.”²⁸ Annesinin haberi olmasa da Ali Bey'in kendini toparlaması, cinsel haz sağladığı Mehpeyker'e bağlanmasıyla alâkalıdır.

Jale Parla, *İntibah* romanı için, “*İntibah*, büyümesi cinsel uyanış aşamasında güdük kalmış, delikanlılığın eşiğinden olgunluğa geçeceği yerde çocukluğa dönmüş ve cinsel uyanışın bir günah olarak kabul edilmesinin doğrudan bir sonucu olarak kötü güçlerin elinde aciz bir çocuk gibi felâkete sürüklenmiş Ali Bey'in öyküsüdür.”²⁹ ifadesini kullanır. Her ne kadar annesine yalanlar söyleyerek ve şehvete kapılarak da olsa Ali Bey'in bireysel kararlar alarak uygulamaya koyduğu anlar, Mehpeyker'e aşkla bağlandığı zamanlardır. Babasının ölümünün ardından doğan özgürlük ortamını annesinin ele geçirmesine müsaade etmeyen (kültürel düzenden biyolojik olana, dolayimsız hazza tekrar dönemeyen) Ali Bey, Mehpeyker'in oyunlarının farkına vardığı anda annesinin kendini denetim altına alma arzusuna olumlu yanıt verir. Mehpeyker ve annesini karşılaştırdığında annesinin müşfik kucağında korunma ihtiyacı duyar. Parla'nın tespitiyle; “*Ali Bey'in yandırdığını anlaması, Mehpeyker'i bırakması ve evine dönüşü bir çocukluğa dönüş, kaybolmuş masumiyetin yeniden bulunması gibi anlatılır.*”³⁰ Ali Bey, babasının otoritesi altındayken duyduğu güven hissi-ni, anneye geri dönerek ana kucağında yeniden yaşamayı arzu eder.

Daha önce hep anne olarak bahsedilen Fatma Hanım'ın isminin ilk kez 17. bölümde, yani Ali Bey'in Mehpeyker'in oyunlarına karşı uyandığı anda zikredilmesi bu noktada anlamlıdır. Anneden kopmuş olan çocuğun anneye geri döndüğü anda annenin ismine yer verilmesi, bireyleşemeyen oğula âdeta bir gönderme gibidir. Artık adı konulan anne, onun yaşamının belirleyeni konumuna geçmiştir. Ancak, bu hükmediş çok uzun sürmediği gibi olumlu neticeler de doğurmaz. Evlenmeyi düşünmemesine karşın Fatma Hanım, oğlunun zürriyetini görme isteğiyle onu Dilaşup ile evlenmeye ikna eder. Ancak annenin girişimleri sonucu gerçekleşen bu evlilik de tıpkı annenin oğlunu Çamlıca'ya çıkması konusunda ikna etmesinde olduğu gibi Ali Bey için felâketlere yol açacaktır. Kandiyoti'nin “*Gerçekten de Tanzimat evi, babasız, zayıf ve dar kafalı annelerin entrikalarının, oğulların beceriksizlikleri, ahlaksızlıkları ve budalalıklarıyla birleştiği, dönüşsüz trajik sonuçlara yol açacak bir yer olarak resmedilir.*”³¹ yorumu, *İntibah* romanında anne Fatma Hanım'ın varlığında örneklenir. Argunşah'ın tespitiyle; “*Erken dönem romanlarının yetim karakterlerinin yanı başında, dönemin kadın eğitimini zorunlu gören yaklaşımının altını çizer şekilde çaresiz, cahil anneler vardır. Oğullarının çağdaşlaşma ve yeni bir kimlik kazanma yolundaki çetin sorularını cevaplama, onlara rehberlik etme yeteneğinden yoksun bu anneler, üstelik oğullarının kimsesizliğini telafi etmek adına takındıkları aşırı şefkatli tutumlarıyla daha büyük hatalar yapmalarına ve kayıplarının büyük olmasına bilmeden zemin hazırlarlar.*”³² *İntibah*'ın anne karakteri Fatma Hanım, tam da bu

²⁸ M. Bilgin Saydam, *Deli Dumrul'un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 236.

²⁹ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 82.

³⁰ Parla, a.g.e., s. 92.

³¹ Deniz Kandiyoti, “*Cariyeler, Fettan Kadınlar ve Yoldaşlar*”, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 151.

³² Hülya Argunşah, “*İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi*”, *Kadın ve Edebiyat- Babasının Kızı Olmak*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 43.

dolayımında kurgulanmış bir anne modelidir. Bu anne figürü, çoğunlukla iktidarsız, kılavuz olmaktan uzak, yol göstermek istediği anda felâketlere yol açan bir kadın olarak çizilmiştir.

Dilaşup'a edilen iftiraya sorgulamaksızın inanan Ali Bey, aşk konusunda ikinci kez yıkıma uğrar. Bu yıkım, onun Fatma Hanım'dan son ve kesin ayrılığına sebep olur. Oğluna sapkınlık derecesinde bir bağıllık geliştirmiş olan bu anne, çok sevdiği Dilaşup'u gözden çıkararak oğlunu tekrar eski hâlinde görmek ve onu yeniden kazanmak ister. Ancak oğluyla tekrar bütünleşmesi mümkün olmaz. Kurban keser ve sadaka dağıtmak gibi hayırlarda bulunur. Oğlunun sevgisinden mahrum kalışın acısıyla, bütün olup biteni büyüye yorarak servetini hilebazlara kaptırır. Zihinsel ve duygusal anlamda bireysel bir duruş gösteremeyen Ali Bey, annesinin bu girişimleri sonucunda maddi anlamda da özgürlüğünü kaybeder. Birey olarak var olması için gerekli olan ekonomik güçten de yoksun kalır. Anne Fatma Hanım, cahilliğinden kaynaklı yanlış yönlendirmelerinin neticesinde oğlunu tamamen kaybeder. Ali Bey, sefil bir ölümle âdetta cezalandırılan annenin cenazesine dahi katılmaz.

Sonuç

Çocuk için en önemli özdeşim nesnelere öncelikle anne ve babasıdır. Erkek çocuk sözü konusu olduğunda baba rol model olarak daha ön plâna çıkar. *İntibah'ta* Ali Bey, benlik gelişimi ve bireysel olgunlaşma döneminde özdeşim nesnesini kaybeder ve yüzüstü kalır. Babanın kaybı, onda benliğin normal olgunlaşma sürecinde kesintiye sebep olur. Bu kesintiyi bir özdeşim nesnesi olarak anne bastıramaz. Bu sebeple benliğin olgunlaşma sürecindeki bu tür ağır bir kesinti (babanın kaybı), kendisine dair imgeyle bütünleşememesine bir diğer ifadeyle bütüncül bir kişilik oluşturamamasına neden olur. Böyle bir durumda yaşamının erken döneminde tecrübe ettiği bu türden örseleyici yaşantı, narsisistik bütünlüğü için bir tehdit oluşturarak gelecek süreç üzerinde yıkıcı etkiler doğurur.

Ali Bey, Mehpeyker'in gerçek yüzünü fark ettikten sonra anneye geri döner. Ancak Mehpeyker'in çevirdiği entrikalar sonucu Dilaşup'un kendisini aldattığını düşünmesi üzerine her şeyin sorumlusu olarak gördüğü annesinden daha büyük bir kopma yaşar. Anneden bu kopuş ona bireyselliği değil, sefalet içinde bir yok oluşu getirir. Ali Bey'in çocukluğuna yani annesel olana geri dönmesi ve o şekilde yaşaması mümkün olmamıştır. Çünkü o, artık çocukluğa ait değildir. Bireysel duruş gösteremeyen, çocukluğa da dönemeyen Ali Bey, babasının ölümüyle başlayan şiddetli bir türlü aşamaz ve onun ortada kalmışlığı annesine yönelik agresyona sebep olur. Yaşanan felâketlere sebep olarak gördüğü annesinden uzaklaşarak annede narsisistik bir yara açarken, kendi yaşamını istediği gibi yönetemeyen bu kurban çocuk tam anlamıyla bir birey örneği olamaz.

Namık Kemal, *İntibah'ın* anne karakteri Fatma Hanım'a oğlundaki baba boşluğunu doldurma fırsatını tanımaz. Babanın baskın ve mutlak gücünü bu geleneksel annenin aşırı şefkatli tutumuyla telafi etme ihtimali yoktur. Eski ve mutlak gücün temsili olan babanın yerini

yeni düzenin alması istenir, ancak "yeni düzenin yeni adamını yaratma görevi"³³nin cahillik ve gelenekselliğin kısılcındaki annelere verilmediği görülür.

KAYNAKLAR

- Abrevaya, E. (2013). Annesel ve Kadınsı Narsisizm. F. Özenen (Yay. Haz.). *Psikanaliz Buluşmaları 7 Narsisizm Sayısı* (s. 121-128). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Argunşah, H. (2016). İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi. *Kadın ve Edebiyat- Babasının Kızı Olmak*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Badinter, E. (2015). *Kadınlık mı Annelik mi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berktaş, F. (2016). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın-Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Demirci Yılmaz, T. (Yaz 2015). Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Modernleşmesinde Annelik Kurguları (1840-1950). *Cogito Annelik Özel Sayısı*. Sayı:81, İstanbul: YKY.
- Durudoğan, H. (2009). Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın. Z. Direk (Der). *Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar Cogito- 156*, İstanbul: YKY.
- Engin, İ. (1992). 1860-1908 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'ndeki Pozitivist ve Materyalist Akımlarda Kültürel Değişme Olgusu. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (ss. 179-191).
- Freud, S. (2016). *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*. A. Babaoğlu (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- İzmir, M. (2013). *Öznenin Diyalektiği Hegel, Sartre ve Lacan*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. Autonomy and Relatedness in Cultural Context Implications for Self and Family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, (ss. 403-22), akt. Saydam, M. B. (2013). *Deli Dumrul'un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2011). Cariyeler, Fattan Kadınlar ve Yoldaşlar. *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaplan, M. (1984). İntibah Romanı Hakkında Birkaç Söz. *İntibah (Ali Bey'in Sergüzeşti)*. M. Kaplan (Haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Karaca, Ş. (2012). İlk Dönem Türk Romanlarında Anne Kimliği. *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı: 33.
- Namık Kemal. (1984). *İntibah (Ali Bey'in Sergüzeşti)*. M. Kaplan (Haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Öğüt, H. (Mart-Nisan 2017). Erkek Olmak Büyük İmkânsızlık. *Psikeart Erkeklik Özel Sayısı*. Sayı: 50.

³³ Tuba Demirci Yılmaz, "Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Modernleşmesinde Annelik Kurguları (1840-1950)", *Cogito Annelik Özel Sayısı*, Sayı:81, YKY, İstanbul, Yaz 2015, s. 67.

- Parla, J. (2014). *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saydam, M. B. (2013). *Deli Dumrul'un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tura, S. M. (2016). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Weldon, E. V. (2001). *Anne: Melek mi, Yosma mı? Anneliğin İdealleştirilmesi ve Alçaltılması*. S. Kunt ve C. Kurultay (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.